

RÁKOSI VIKTOR

Elnémult harangok

ELSŐ FEJEZET

A kölni *Studentenheim* ősrégi olcsó diákfogadó ónémet éttermében két magyar fiú fogyasztotta a fekete árpalevet egy őszi estén. A magasabbik és feketébbik Simándy Pál volt; az alacsonyabbik, egy kék szemű, egérszürke hajú, tömzsi, joviális képű legény, Puskás Gábor. Mind a kettő erdélyi református teológus, Simándy Hunyad megyei, Puskás háromszéki. S miután Nagyenyed gazdag emlőin fölnevelkedtek, most stipendiummal¹ Utrechtbe mentek, teológiai tanulmányaikat tökéletesíteni. Simándy, magas kidudorodott homlokával, nagy, kemény nézésű, sötét szempilláktól beárnyékolt fekete szemével, vastag nyakával és széles mellével ezt a gondolatot ébresztette a szemlélőben: *Még az a fal se szeretnék lenni, amelynek ez a bika a fejével nekitámad.* Puskás, akinek folyton járt a szája, olyan benyomást tett mellette, mint a komor bikát körülcsaholó kis szürke kutya.

Puskás a németeket szidta. Már Pozsonyban németül kínálták neki a mákos patkót, azóta más szót nem hallott. Utána jött Bécs egymillió némettel, majd Linz, Passau, Nürnberg, Frankfurt és végre Köln. Ez irtóztató, ezt nem lehet kiállni. Góbébüszkesége föllázadt a gondolat ellen, hogy egy városban több német lakjék, mint amennyi székely a világon van. S ez a sok német még csak nem is tudja, hogy székely egyáltalán van a világon, pedig a legműveltebb nációnak tartja magát. Ha az Úristen még egyszer teremtené az emberiséget, bizonyára magyart teremtené legtöbbet. Micsoda ital ez az édeses, barna lé! Odaadná Köln egész évi sörtermését egy kupi-ca fenyővízért. (De régen nem is ittunk!) Aztán hogy el vannak telve mindennel, ami az övék! Itt a *Studentenheim*ban a fogadós levett kalappal vezette őket a táblához, mely hirdette, hogy egykor Goethe és Schiller itt méltóztattak reggelizni. Reszkető lábbal vezette őket a 27. számú szobába, melynek falát Hans Sachs saját kezűleg szénnel

1. Ösztöndíj. (lat.)

írt verse ékesíti. Johann, a háziszolga megsúgta, hogy a nagy Napóleon is meghált itt Murat-val és Ney tábornokkal, mikor az oroszországi hadjáratra ment, de persze erről nincs tábla... A magukét áhítatos kultusszal veszik körül, mindenkire ráerőltetik, a más dolgairól meg tudomást se vesznek.

Simándy valami szomorú mosollyal hallgatta társa fecsegését. A bosszúsan zsörtölődő székelyben látta a kis, gyöngye magyart, akire kínos, fojtó súllyal nehezedik a körülöttük levő nemzet nagysága. Puskás, az önérzetes, őseire, magyarságára, nemzetének világtörténeti szerepére büszke magyar érzi, hogyan zsugorodnak össze képzelődései, álmai, mikor egy ilyen hatalmas, világbíró nemzet közé keveredik; látja azt napi munkájában, csodálni kénytelen alkotásaiban. És Simándy látta, hogy a szapora beszédű székely lelke hogy vonaglik, miközben az abroszt fölhajtvá, késével diákszokás szerint az asztalt nyeste, faragta, döfötte. Simándy látta ezt, és szomorúan mosolygott. Ő valamivel magasabbra emelkedett és messzebbre látott. Hamar árvaságra jutván a nagyszebeni árvaházba került, és onnan a szász gimnáziumba járatták. Ezen a kis germán szigeten, mely közelebb van Berlinhez, mint Budapesthez, korán megtanulta, hogy a kis nemzetek sorsa minő keserű; megérezte, hogy a szőke teutonkoponyák mennyivel különbnek tartják magukat a fekete turáni fajnál. S az ellenséges szemek keresztűzében nőtt nagyra. Neki tízszer annyit kellett tanulnia, mint a szász fiúknak, hogy azokkal egy kalkulushoz² juthasson. És tanult. S nyilvános mérkőzéskor mindig lefőzte a halavány szász diákokat. Magyar létére a legelsők közt volt, irigyekkel körülvéve. És ez volt az ő egyetlen öröme, mást a sors nem adott a szegény, elhagyott árva fiúnak. Ifjú szíve úgy érezte, hogy ő a seregtől messze, messze, előőrson álló katona, akit elefedtek; de őneki nem szabad csüggednie, meghátrálnia. S boldog volt, mert úgy érezte, hogy kitűnőségével ezen a védtelen ponton a magyarság ügyét juttatja diadalra.

– Hadd el, Gábor – szólott Simándy, mialatt Puskás jót húzott a szidalmazott sörből –, hisz’ te is csak olyan vagy, mint ezek a németek. Te is éppoly büszke vagy Damjanichra, Bem apóra, Gábor Áronra, Gál Sándorra, mint ők a maguk hőseire és vértanúira. Te is

azt hiszed, hogy Magyarország, vagy pláne Háromszék a világ közepe, s annál különb föld nincs a kerek földtekén.

– Egy kis különbséggel – felelt büszkén Puskás –, hogy nekem igazam van.

– Persze hogy igazad van. Minden nemzetnek igaza van. Hitvány, csapnivaló náció volnánk, ha nem azt tartanók, hogy a világ első nemzete vagyunk. Azért ne haragudjál a németekre...

– De mikor olyan szemtelenül sokan vannak. Levegőt se hagynak az embernek. Megfulladok ebben az országban.

– Nyisd ki az ablakot! – felelt egyszerűen Simándy.

Az ablakok a széles Bismarck Strasséra nyíltak. Kint irtóztató tumultus uralkodott. Az ifjú császár, II. Vilmos a városban tartózkodott két nap óta, hogy az 1870–1871-i katonák emlékünnepeiben részt vegyen. Mondott egypár dikciót,³ melytől talán még lent, messze, a gravelottei síkságon eltemetett pomerániai gránátosok is megmozdulnak sírjukban, és ma este volt elutazandó. Harsogó zeneszóval vonultak föl az ezredek, s megalkották a sorfalat A katonák mögött százezernyi nép, nemzeti kokárdákkal, Vilmos arcképével a kalapjukon, szakadatlan ordítással tódult ide-oda. Száz-száz emberből álló csoportok külön-külön a *Wacht am Rheint* énekelték, s ez növelte a pokoli hangzavart. Néha éles katonai kommandók hangzottak, s tompa dübörgéssel ezer puska agya dobban a kövezethez. Az üvöltő és hullámzó fekete tengert csillogva határolták az aranyos csúcsú sisakok s a katonák mozdulatlan ércfala.

A fiúk az ablakhoz léptek.

– Hogy utazunk ma el, ilyen zűrzavarban? – kérdezte Puskás, aki elbáméskodott az utcai látványosságra.

Simándy nem felelt. Ő is az utcát nézte. Micsoda lelkes, forrongó tömeg – s hogy megfagy, mikor a katonakabátba kerül! Ekkor már nincs benne se szeretet, se gyűlölet, csak engedelmesség. Nem gondolkozik, csak cselekszik. Szemei egy pontra vannak szegezve: ez a császár. S mikor a császár kinyújtja karját, s megmutat nekik egy országot, egy nemzetet – akkor megindul az érczuhatag, és öl. S az emberi nemmel hiába viaskodó halál elégedett vigyorgással

tárja ki fekete birodalmának széles kapuját, széles kapujának mind a két szárnyát. Ó, császár, ne mozdítsd meg a karodat!

Simándy nagyot sóhajtott, aztán otthagyták az ablakot, és a portáshoz mentek. Tudakozódtak, hogy elutazhatnak-e ők ma ebben a nagy fölfordulásban.

– Hogyne, kérem. A hollandi vonat tíz óra öt perckor megy. Az omnibusz pont fél tízkor indul.

Csöngetett hármat. Johann megjelent.

– Johann, az urak poggyászát hozd le a fél tíz órai omnibuszhoz.

Johann lojális alattvaló volt, és szerette a borravalót. E két tulajdonsága egymást támogatta benne, mikor a fiúknak pakolás közben a császárról beszélt. Mikor ő szolgált *beim Kürassierregiment Graf Gessler No. 8.*,⁴ a császár egyszer hirtelen betoppan éppen *Haupt-rapportra*.⁵ A császár odaállt az ezredes mellé, s hallgatta az ügyeket. Egy egyéves önkéntes arra kért engedelmet az ezredestől, hogy a hadnagyával megverekedhessen, mert a hadnagy őt pofon ütötte.

– Gondolja meg, ezredes úr, hogy egykor én is viselni fogom a német hadsereg portepéját,⁶ s e szégyent le kell mosnom.

A császár haragra lobbant, s kiadta a parancsot, hogy a hadnagnak párbajt kell vívnia a legsúlyosabb föltételek mellett. S az önkéntes agyonlőtte.

Itt Johannban a borravaló szeretete fölülkerekedett, s egy vidám katonatörténetbe fogott, melyben a császár nem szerepelt. Úgy okoskodott: fő a történet; hogyha az urak jól mulatnak, jobban fizetnek – tehát essék áldozatul őfelsége. És elmondta, hogy az ezredes szakácsnéjának a kedvese, egy kürasszírkáplár,⁷ szivarral kiegészítette a zászlót, amelyet az ezredesek távollétében otthon kíváncsian nézegettek. A legközelebbi katonai ünnepen aztán az ezredes kibontván a zászlót és észrevevén a lyukat: erről hatalmas beszédet mondott a front előtt, az ezred dicsőséges küzdelmeinek tanújelül idézvén azt.

A bőbeszédű legény egész az omnibusz tetejéig folytatta meséit, s csak akkor fejezte be az előadást, mikor a fejenként ötven fillér

4. A 8-as számú Gessler gróf vértess ezrednél. (ném.)

5. Legfelsőbb kihallgatásra. (ném.)

6. Kardbojt. (fr.)

7. Vértess tizedes. (fr.–ném.)

borravalót a markában érezte. A studensektől nemigen lehetett több-höz szokva, mert alázatosan megköszönte, szerencsés utat kívánt, s egy hatalmas *Éljen a császár!* kiáltással leugrott a kocsiról. A katonák sorfala egy percre kettényílt, a kocsi begördült a pusztán tartott utca-középre, és sebesen hajtott az állomás felé. Maguk ültek a nagy kék-fehér bárka tetején. Az út felén lehettek, mikor a Rathausplatzon fölállított ágyúk megdördültek, jelezve, hogy most indul el a császár a vasútra. Minden ablak egyszerre megvilágosodott, oszlopokon bengáli tüzek gyúltak, villámos ívlámpák ragyogtak föl minden lépésre, a dobok megperdültek, a trombiták megharsantak, éles kiáltások hangzottak, s tompa csattogással kapták a katonák tisztelgésre pus-kájukat. A levegőt egy alaktalan örömmordítás töltötte be... egyszerre minden zajt elnyeltek a katonabandák... minden sarkon a Hohen-zollern-himnuszt fújták a rézhangszerek. Most az egész úgy hang-zott, mint ezer rekedt óriás üvöltése. Ezer megvakított Polüphemosz dühöngése.

Az omnibusz egy kis téren félreállt a közeledő császár előtt. Dübörögve közeledett a kék testőrök egy százada. A patkók szikrát vertek a kövezetből. A nemes paripák úgy tartották a fejüket, mint a királyi hatyú. Azután négy fekete lótól vont kocsin jött Ő, mellette ült a felesége... A lovak fújtak és táncoltak, az ezüstszerszám csillogott, csattogott rajtuk. A császár hófehér ruhában, mellén ezüstvért, rávert fekete sassal. Fején ezüstsisak, mely fölött kiterjesztett szárnnyal egy aransas lebegett... Olyan volt, mint a skandináv mitológiából ideszállt ógermán isten... Miközben folyton szalutált a népnek, nyílt és bátor tekintete katonáinak mozdulatlan sorfalán szaladt végig... A császárné szerény mosollyal szakadatlanul hajlongott, mintha csak azt mondaná: *Köszönöm, köszönöm, én is nagyon szeretem Wilhelmet.*

Azután jöttek a gyerekek. Egy, kettő, három, négy fiú... A trónörökös Nagy Frigyes-korabeli testőrruhában, azzal a furcsa alakú püspöksüveggel... és még másik három kis legényke, tengerészruhában, a nevelőikkel. A trónörökös nagyon komoly volt, bizonyosan szorította fejét a sisak... a kis tengerészek tapsoltak, és sipkáikat lengették. Ezek még boldog gyermekek... Aztán, mint a villám nyargalt el a piros testőrök egy százada, s a látomás véget ért.

Puskás kimerülten esett vissza a padra. A derék fiú torkaszakadtából éljenzett, és a kalapját lobogtatta. Simándy kábult, vak és süket

volt. A fény vakká, a lárma süketté, a kettő együtt kábulttá tette. Mintha egy álmoképet látott volna... Százvezrek lelkének öntudatlan kitörése volt ez, himnusza a német egységnek, önérzetnek, szaporaságnak.

Az elröpült császári menet után a tömeg, mintha a tündérséget el akarná kapni és még egy kicsit visszatartóztatni, önkéntelen rohamot intézett, mely egy percre megingatta még a katonai sorfalat is... Egy sikoltozó asszonyt az omnibuszhoz szorítottak... Gyermekeit kétségbeesett jajgatással emelte a levegőbe, nehogy összenyomják. Puskás egyet gondolt, lehajolt a gyerekért az omnibuszról, és fölkapta... Sőt ketten megragadták az asszonyt is, s nehogy az áradat elsodorja gyermekétől, minden habozás nélkül fölrántották az impériára.⁸ Az omnibusz, lovas rendőrök segítségével, utat tört a tömegben. A pályaudvarhoz közel a csinos munkásasszony távozni készült, s meleg hangon szólt a fiúkhöz:

- Igazán nem tudom, hogy háláljam meg a szívességet.
- Én tudom – felelt mosolyogva Puskás –, csókoljon meg.
- Szívesen – felelt kedélyesen az asszony, s jóízűt cuppantott Gábor arcán, aki, az asszony teljes boldogságára, a babán is csókolott egyet.

- Ugyan Gábor – feddte Simándy –, egy ismeretlen asszonnyal csókolózni?

- Ismeretlen asszonnyal? Hát kivel mással? Ismerőssel? Nem emlékszem, hogy a baróti majálison az esperes lányát csókolta meg volna... Pedig már vagy hat éve ismered. Jegyezd meg, hogy minden csinos nőt meg kell csókolni, aki meg hagyja magát csókolni...

A pályaudvarról mindenkit viasszorítottak, de aki azt mondta, hogy elutazik, azt a rendőr a pénztárhoz kísért, hogy jegyet válthasson. Ifjaink találtak hordárt is a bagázsiahoz.⁹ Megkérdezték, hogy vonatuk nem fog-e az indulással késlekedni.

- Miért? – kérdezte viszont a szálas porosz.
- A császár miatt. Talán előbb őfelsége elutazik.
- Ó, dehogya! Be van az osztva szépen, s őfelsége vár, amíg rá nem kerül a sor.

8. Társaskocsik tetején lévő ülés.

9. Poggyász. (fr.–ném.)

S mikor nekik jelt adtak, és ők az óriási méretű üvegtetejű udvar peronján a hollandi vonat felé siettek, vörös szőnyegen ott állt még a császár, családja és tanácsurak körében, s élénk gesztusok közt beszélgetett. Utascsoportok siettek arra; kormos blúzos vasúti munkások sűrögtek-forogtak, vonatok robogtak ki és be éles fütttyentésekkel... S a hollandi vonat lassú robogással elindult, és pár pillanat múlva ott zakatolt a hatalmas vashídon, a Rajna fölött, melyen ezer meg ezer kivilágított csónak úszott.

– Ez aztán ember! – kiáltott Puskás. – Ezt nevezem császárnak! Az összes nemzeti törekvések élén áll, németebb a németnél, sovíniszta. Nagy nemzet ez, Pali, óriási nemzet...

– Nagy nemzet, óriási nemzet, de tudod, miért? Mert a hollandi vonat tíz óra öt perckor elindult...

Puskás bámulva nézett rá.

– Igen... és mert az általános őrületben nemcsak a hollandi vonat, hanem Johann is a helyén volt, az omnibusz is helyén volt... Mert a császár miatt se tesznek kivételeket, hanem őt is beosztják, s minden történik úgy, mint máskor... Ez a rend... Nálunk, barátom, egy főispán látogatása fölforgat minden rendet egy kis vidéki városban... Nálunk egy miniszter nagyobb úr, mint itt a császár... Azért aztán a nemzet maga kisebb úr, mint a német nemzet... Nézd a dómot!

A kivilágított dóm mint egy tüzes felkiáltójel ragyogott az éjszakában. A tetejéről pedig egy villamos reflektor nagy, fényes mozgó sugárkévéje kutatta a sötétség titkát...

TARTALOM

Első rész
AZ UTRECHTI DIÁKOK
5

Második rész
A HAVASOK KÖZT
101